

KIZÖKKENT VILÁG – SZEMELVÉNYEK A SZERZŐI JOGI TÖRVÉNYKEZÉS ELMÚLT KÉT ÉVTIZEDÉBŐL**

Bevezetés

Az Országgyűlés – másfél évig tartó, termékeny vitákat sem nélkülöző előkészítő munka és széles körű egyeztetés eredményeként – 1999. július 6-án fogadta el és 1999. szeptember 1-jével léptette hatályba a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvényt (a továbbiakban úgy is mint Szjt.), a kreatív tevékenységből származó egyéni, eredeti, tudományos, művészeti vagy irodalmi alkotások védelmének, valamint a szellemi alkotás ösztönzésének alapvető fontosságú jogforrását. A vállalt nemzetközi kötelezettségekkel és az Európai Közösség szerzői jogi irányelveivel folyamatosan harmonizált törvény – preambulumban is deklarált – célkitűzése a nemzeti, az európai és az egyetemes kultúra értékeinek megbecsülése, megóvása mellett a magán- és a közérdek¹ kényes egyensúlyának megteremtése, illetve fenntartása. Mindez a kulturális színtér szereplőire vetítve azt jelenti, hogy az Szjt.-nek a szerzők és más jogosultak, a felhasználók, valamint a nagyközönség egymással sokszor ellentétes érdekei között kell biztosítani az egyensúlyt.

A kerek évforduló kapcsán jelen írásban áttekintjük az elmúlt két évtized néhány történéseit elsősorban abból a megközelítésből, hogy milyen többletjogokkal, lehetőségekkel bővült a szerzői jog tárháza, másik oldalról pedig milyen jogtechnikai beavatkozások következtében szűkültek vagy csorbultak a szerzők személyhez fűződő, illetve sokkal inkább vagyoni jogosultságai. A kétségkívül szubjektív szupervízió keretében felvillantunk olyan jogalkotási megoldásokat is, amikor más jogágak törvényeiben került sor egyes szerzői jogi jogviszonyokat vagy az alkotók jogait érintő rendelkezések bevezetésére. Itt arra érdemes elsősorban kitérni, hogy a – jogrendszer más területein is megfigyelhető – túlterjeszkedő jogalkotási megoldások mennyiben ásták alá, illetve bontották meg a szerzői jog vékony szövetét.

Az elmúlt időszak különösen érdekes és vizsgálendő abból a szempontból is, hogy miként alakult, változott a szerzői jog kormányzati szervezeti rendszere, aminek részeként fokozatosan elvesztette súlyát, szerepét és befolyását a kulturális tárca, ezzel párhuzamosan erő-

* A Miniszterelnökség vezető kormányfőtanácsosa, a Szerzői Jogi Szakértő Testület tagja.

** A cikk megírásához a szerzői jogi törvény hatálybalépésének 20. évfordulója alkalmából a Budapesti Ügyvédi Kamarában 2019. november 25-én megrendezett szakmai ankét szolgált inspirációul.

¹ A magánérdek ebben az esetben elsősorban a magáncélú másolás, többszörözés lehetővé tételét jelenti, míg a közérdek leginkább az oktatás, a művelődés, a tudományos kutatás és a szabad információhoz jutás jogos igényeinek kielégítését. Mindezt úgy, hogy a jogi szabályozásnak eközben lépést kell tartania a technikai fejlődéssel, és gondoskodnia kell a jogosultságok széles körű, hatékony érvényesítésének intézményi és eljárási feltételeiről is.

sődött meg és nyert teret a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala (SZTNH). Ezen a ponton érdemes kitérni arra is, hogy az állami felügyeleti, felelősségi körök változása mennyiben kapcsolódik össze bizonyos szolgáltatói érdekcsoportok befolyásának növekedésével a kulturális szektorban.

Végül egy szerzőspecifikus áttekintésben kihagyhatatlan azoknak a jogintézményeknek a felvillantása, amelyek egyfelől a jogosultak pozícióit hivatottak erősíteni, másfelől a művek szabad(abb) hozzáférését igyekeznek megkönnyíteni, előmozdítani. E pillanatfelvétel során tisztázandó, hogy ezek az instrumentumok (közszolgálati audiovizuális archívumok, önkéntes műnyilvántartás, árva művek felhasználásának engedélyezése stb.) sikerként vagy kudarcként értékelendők-e, azaz bevezetésükkel jutott-e előbbre, ha nem is a világmindenség, de legalább a szerzői jog kizökkenet világa.² A pozitív és negatív változások összképéből talán kirajzolódik a szerzői jogi jogfejlődés lehetséges perspektívája, konkrétan az, hogy van-e jövője a hagyományos jogosítási formáknak (leginkább a közös jogkezelés kialakult formáinak), az alkotók méltányos kompenzálásának, de legfőképpen annak, hogy a határokon átnyúló engedélyezés, illetve a globális (multinacionális) közvetítőcégek tisztességesnek nemigen mondható magatartása mellett milyen esélye van a nemzeti repertoárok megőrzésének, egyáltalán a magyar kulturális értékek fennmaradásának és fejlesztésének a szerzői jog korlátos eszközrendszerével.

1. Történeti visszatekintés

2019-ben hármás évfordulót ünnepelhettünk, ugyanis 1884-ben lépett hatályba az első magyar szerzői jogi törvény, míg 1969-ben az Szjt. előfutárának tekinthető ún. régi Szjt.³ A külföldi, elsősorban német mintára született első magyar szerzői jogi törvény hozta létre írott formában a szerzői jogi anyagi jogot, megteremtette az alapját a hazai bírói jogfejlesztésnek, elindulhatott a szerzők, a felhasználók és a jogtudomány közötti párbeszéd, és megalakította a máig működő Szerzői Jogi Szakértő Testületet (SZJSZT). A törvényben a jogok az irodalmi művekre és azok egyenként meghatározott felhasználási módjaira korlátozódtak, és a vagyoni jog keretei között maradtak.⁴ Ez a törvény 37 évig volt hatályban, az Apáthy István jogtudós nevéhez fűződő, 1921. évi LIV. számú törvénycikk váltotta fel részben az időközben elfogadott és azóta a szerzői jog nemzetközi alapszerződésévé „nemese-

² Kizökkenet világ a címe Godfrey Reggio 1982-ben készült kultikus dokumentumfilmjének (eredeti címe Koyaanisqatsi). Ez a szó hopi nyelven annyit jelent: egyensúlyából kibillent, kizökkenet világ. A film fő mondanivalója az, hogy meglássuk a világ hétköznapi csodáit, és megértsük, milyen veszélyek fenyegetik változó világunkat, ha az embernek köszönhetően kibillen a kényes egyensúly.

³ 1884. évi XVI. törvénycikk és az 1969. évi III. törvény a szerzői jogról.

⁴ Gyertyánfy Péter: Szerzői jogi törvényünk 20. évfordulójára. Jogtudományi közlöny, 74. évf. 11. sz., 2019, p. 459.

dett” Berni Uniók Egyezmény⁵ való összhang megteremtése, részben a műszaki fejlődés újabb felhasználási módzataival (hangrögzítés, fényképezés, filmgyártás, előadóművészi teljesítmények rögzítése) való megfelelés érdekében. A közel fél évszázaddal később elfogadott régi Sztj.-nek viszont már a kor szocialista elvárásainak és elveinek is meg kellett felelnie: ez a törvény úgy próbálta relativizálni a szerzők jogait, hogy közben ne menjen szembe a haladó szellemű nemzetközi egyezményekkel. Ez a kettősség figyelhető meg egyfelől a személyhez fűződő és a vagyoni jogok teljes egységének, következésképpen a vagyoni engedélyezési jogra is kiterjedő elidegeníthetlenség elismerésében, másfelől a különböző műtípusok felhasználási szerződéseinek feltételeit rögzítő miniszteri szintű végrehajtási rendeleteknek a szerződési szabadságot korlátozó szabályaiban.

A modern szerzői jogunkban az első komolyabb változások az 1980-as években és 1994-ben, vagyis még az „új” Sztj. hatálybalépése előtt történtek. Dióhéjban: ekkor került sor (harmadikként a világon) a számítógépi programok szerzői jogi védelmének törvényi elismerésére, a magáncélú másolásért járó jogdíjigény bevezetésére, a kábeles továbbközvetítés jogának elismerésére, a vélelmi idő 50 évről 70 évre történő felemelésére, a szomszédos jogok összhangba hozására a Római Egyezmény⁶, továbbá a közös jogkezelés rendszerének átalakítására fél államiból magánjellegűvé.

Magyarországon a közös jogkezelés sokáig a Szerzői Jogvédő Hivatalra (SZJH) koncentráldott, mely szervezet a művelődési és közoktatási miniszter felügyelete alatt állt, és a költségvetési szervek közé tartozott, jóllehet fenntartásának költségeit kizárólag a hozzá befolyó jogdíjakból fedezte, állami támogatást soha nem kért, és nem kapott. A közös jogkezelés SZJH-n kívüli szervezetei megfelelő jogszabályi háttér nélkül működtek, az egyetlen jogalapot a régi Sztj.-ben az egyes jogosultakat megillető jogdíjak és azok címzettjeinek meghatározása jelentette.⁷ A közös jogkezelés jogi szabályozásának megalkotása a jogkezelés szervezeti rendszerének korszerűsítése, ezen belül az SZJH státusának rendezése, átalakítása (költségvetési körből történő kivezetése) kapcsán vált égetővé.⁸ Az új Sztj. megalkotása előtt kellett tehát felszámolni azt az európai anakronizmust, hogy állami hivatal lát el tisztán magánjogi feladatokat, bizonyos közhasznú, közcélú feladatok (jogszabály-előkészítésben és a szerzői jogi nemzetközi együttműködésben való részvétel, az SZJSZT működtetése) mellett. A szervezeti-átalakulási megoldási javaslatok alapozták meg a szerzői és a szomszéd-

⁵ Az irodalmi és a művészeti művek védelméről szóló Berni Egyezmény; kihirdette az 1975. évi 4. törvényerejű rendelet (BUE).

⁶ A szomszédos jogi jogosultak (előadóművészek, hangfelvétel-előállítók, filmelőállítók, rádió- és televízió szervezetek) jogait az 1994. évi VII. törvény kizárólagos felsorolással állapította meg.

⁷ Az előadóművészek közös jogkezelésű jogait az Előadóművészi Jogvédő Iroda (EJI) a Művészeti Szakszervezetek Szövetsége keretében, a hangfelvételgyártók közös jogkezelésű jogait a Magyar Hangfelvételi Szövetség (MAHASZ) gyakorolta.

⁸ Az SZJH átalakítása nyomán jött létre az irodalmi és a zenei művekkel kapcsolatos szerzői jogok közös kezelését végző ARTISJUS Magyar Szerzői Jogvédő Iroda Egyesület (a továbbiakban: ARTISJUS).

dos jogok közös kezelésének korszerű szabályozását,⁹ amelyek lényegében változatlan tartalommal kerültek át az Szjt. közös jogkezelésről szóló külön fejezetébe. Az új szabályozás legfontosabb, alapvető rendelkezése az volt, hogy országosan csak egy szervezet (egyesület) képviselheti az irodalmi, a zenei és az egyéb alkotóművészeti szerzők, valamint az előadó-művészi, a hangfelvétel-előállítói és a filmelőállítói szomszédos jogi jogosultak egyedileg nem gyakorolható jogait. A monopolhelyzetből adódó esetleges visszaélések elkerülését szolgálta a kötelező nyilvántartásba vétel, a kormányzati felügyelet (a törvényességi felügyeletet ellátó ügyészi felügyelet mellett), másrészt annak kimondása, hogy a közös jogkezelők nem tagadhatják meg (nem utasíthatják vissza) bizonyos szerzők és egyéb jogosultak képviseletét. A korszerű és sokáig időtálló szabályozás ellenére a 2000-es évek közepétől a közös jogkezelés úgy a nemzetközi szinten, mint itthon támadások kereszttüzébe került, amely az Szjt.-t sem hagyta érintetlenül, elindítva ezzel a szerzői jog- és érdekérvényesítés gyengülésének folyamatát.

A fentiekől függetlenül kijelenthető, hogy az Szjt. elfogadásakor összhangban állt mind a nemzetközi szerződéses, mind az uniós irányelvek rendelkezéseivel, sőt, a két évvel később elfogadott – és akkor még csak tervezet formájában létező, a jelenkor információtechnológiai kihívásainak megfelelni próbáló – Infosoc-irányelv lényeges rendelkezéseit is átültette.¹⁰ Azóta szinte mindig az újabb és újabb uniós irányelvek implementálása miatt számos módosítás vált szükségessé, és most is újabb nehéz feladat előtt állnak az ebben érintett szakmai korifeusok. 2019. június 7-én lépett hatályba az Európai Unió szerzői jogi reformcsomagjának két új jogi eszköze, az ún. DSM-irányelv, valamint a SatCab- (Broadcasting) irányelv.¹¹ A tagállamoknak két év áll rendelkezésükre az irányelvek átültetésére, az implementáló nemzeti jogszabályok hatálybalépésének határideje 2021. június 7-e, az ezzel összefüggő érdekelti párbeszéd az Igazságügyi Minisztérium és az SZTNH szervezésében már zajlik. Az Szjt. éppen azzal bizonyította a megfelelő, szilárd alapokra épülő voltát, hogy a folyamatos „megfeleltetési kényszer” közben is képes volt lényeges strukturális elemi, szabályozási elveit és jogpolitikailag legfontosabb rendelkezéseit megőrizni. Mindezek fényében különösen visszás és érthetetlen a „lopakodó” jogalkotás több – többnyire a szerzők hátrányára törvénybe foglalt – rendelkezése.

⁹ 146/1996. (IX. 19.) Korm. rendelet a szerzői és szomszédos jogok közös kezeléséről.

¹⁰ Az információs társadalomban a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolásáról szóló, az Európai Parlament és a Tanács 2001. május 22-i 2001/29/EK irányelve.

¹¹ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/790 irányelve a digitális egységes piacon a szerzői és szomszédos jogokról, valamint a 96/9/EK és a 2001/29/EK irányelv módosításáról, valamint az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/789 irányelve a műsorszolgáltató szervezetek egyes online közvetítéseire, valamint a televíziós és rádiós műsorok továbbkövetésére alkalmazandó szerzői jogok és szerzői joggal szomszédos jogok gyakorlására vonatkozó szabályok megállapításáról, valamint a 93/83/EGK tanácsi irányelv módosításáról.

2. A NAVA-rejtély

A Nemzeti Audiovizuális Archívum (NAVA) különleges helyet foglal el a hazai kulturális életben: tevékenységét tekintve egyszerre végez közgyűteményi, archívumi és médiaszolgáltató feladatokat, mindezt a virtuális térben, elektronikus formában. A 15 éves NAVA (újabb évforduló!) tevékenységét tekintve példa nélküli vállalkozás Magyarországon: működési elveire és felépítésére nézve nem voltak sem itthoni minták, sem külföldi példák. Státuszát, feladatait és működését elsődlegesen a NAVA-törvény¹² és a hozzá kapcsolódó rendeletek szabályozzák. Mivel a NAVA audiovizuális kötelezpéldányként gyűjti, archiválja és szűk körben (az ún. NAVA-pontokon, illetve saját honlapján keresztül) hozzáférhetővé teszi a magyar és magyar vonatkozású műsorszámokat, működtetése során figyelemmel kell lenni az Sztj.-re.

Az audiovizuális kötelezpéldányok gyűjtése elsődlegesen a jelek műsorszórásból történő közvetlen rögzítésével történik, vagyis alapesetben nem keletkezik polgári jogi jogviszony, nem jön létre felhasználási szerződés a NAVA és a szolgáltatásra kötelezett médiaszolgáltató között. Mindebből az következik, hogy a NAVA nem szerez semmilyen felhasználási jogot a rögzített műveken. A médiatartalmak hozzáférhetővé tétele elsősorban két szabad felhasználási klauzulán nyugszik: a művek belső intézményi célra való többszörözésén és a művek kedvezményezett intézményekben történő nyilvánosságához való közvetítésén. Ezek teremtették meg a jogi lehetőségét a NAVA közcélú, közérdekű információkhoz való hozzájutást biztosító szolgáltatásának.

Az intézményi célú szabad másolatkészítés Sztj.-beli szabálya szerint a közgyűteménynek minősülő kép-, illetve hangarchívum a műről másolatot készíthet, ha az jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgálja, és tudományos kutatáshoz vagy archiváláshoz szükséges, a művek szabad megjelenítésének céljára készül, vagy külön törvény azt kivételes esetben, meghatározott feltételekkel megengedi. A jelenlegi jogfelfogás ilyen külön törvénynek tekinti a NAVA-törvényt, amely azonban nem ír elő az audiovizuális kötelezpéldányok gyűjtésén, archiválásán és az Sztj.-ben meghatározott módon a nyilvánosság számára történő hozzáférhetővé tételén kívül egyéb, szerzői jogilag releváns felhasználási cselekményt.

A művek meghatározott intézményekben (döntően közgyűteményekben), szigorú feltételek mellett történő szabad megjelenítését ugyancsak az Sztj. EU-csatlakozástól hatályos módosítása vezette be, megágyazva ezzel a NAVA-pontok szerzői jogilag szabályos működtetésének. E szabad felhasználás esetében a nyilvánosság egyes tagjaihoz való közvetítés és a számukra történő hozzáférhetővé tétel módját és feltételeit az Sztj. egyik végrehajtási rende-

¹² 2004. évi CXXXVII. törvény a Nemzeti Audiovizuális Archívumról.

lete határozza meg.¹³ A rendelet központi eleme annak előírása volt, hogy e szabad felhasználással való visszaélés elkerülése érdekében a kedvezményezett intézmény köteles olyan műszaki intézkedés alkalmazására, amely megakadályozza gyűjteménye hozzáférhetővé tett elemeinek módosítását (felülírását), engedély nélküli többszörözését (bármely hordozón való rögzítést, letöltést, nyomtatását vagy egyéb módon történő sokszorosítását), valamint az igénybevevőként meghatározott személyek körén kívülre irányuló engedély nélküli közvetítését. E speciális, dedikált hálózati hozzáférés biztosítása szempontjából fontos az a rendelkezés is, amely szerint a kedvezményezett intézmény gyűjteménye e szabad felhasználás alapján történő hozzáférhetővé tétel céljából bármely más, privilegizált intézmény gyűjteményével szabadon összekapcsolható. A kedvezményezett intézmény gyűjteménye más, vele összekapcsolt intézményben felállított terminálon keresztül az igénybevevő számára a nyilvánossághoz közvetíthető. A kedvezményezett intézmények gyűjteményei összekapcsolásának ugyanakkor olyan biztonságos műszaki megoldáson kell alapulnia, amely kizárja, hogy az egyes intézmények gyűjteményeinek igénybevevőin kívül más is hozzáférjen a gyűjteményekhez.

E szabad felhasználás átültetésekor a jogalkotó kétségkívül elment a lehetőségek határáig, sőt, egyes vélemények szerint még azon is túlterjeszkedett a művek meghatározott intézményekben történő dedikált hálózati hozzáféréseinek bevezetésével. Az Infosoc-irányelv átültetése óta eltelt időszak viszont nem igazolta azt a félelmet, hogy e tágan értelmezett szabad hozzáféréssel számottevő hátrány érne az alkotókat, szemben például az illegális letöltések által okozott vagy a globális online közvetítők tisztességtelen piaci magatartása miatt keletkező erkölcsi és anyagi kárral.

3. Önkéntes versus hivatásos műnyilvántartás

A szerzőség vélelmének törvényi újrászabályozása iktatta be és értékelte fel azonnal az önkéntes műnyilvántartás intézményét, szoros összefüggésben annak a bizonyítási igénynek a rendezési szándékával, hogy jogvita esetén kit is kell a mű szerzőjének tekinteni, illetve a szerző mikor hozta létre a művét. A 2006. április 15-étől bevezetett többes vélelem azt jelenti, hogy a soron következő vélelem akkor lép be, ha az előző vélelem valamilyen oknál fogva nem alkalmazható. Ennek megfelelően az ellenkező bizonyításáig azt kell szerzőnek tekinteni

¹³ 117/2004. (IV. 28.) Korm. rendelet a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény 38. §-ának (5) bekezdésében szabályozott szabad felhasználás esetében a nyilvánosság egyes tagjaihoz való közvetítés és a számukra történő hozzáférhetővé tétel módjának és feltételeinek meghatározásáról.

- akinek a nevét ilyenként a művön a szokásos módon feltüntették,
- aki a művet sajátjaként az SZTNH-nál önkéntes műnyilvántartásba vetette, és ezt közokirattal igazolja,¹⁴
- aki ezt közös jogkezelő szervezet által a közös jogkezelés alá tartozó művekről, szomszédos jogi teljesítményekről, illetve jogosultakról fenntartott adatbázis alapján kiállított teljes bizonyító erejű magánokirattal igazolja,¹⁵
- aki a művet először hozta nyilvánosságra.

A vélelmek bevezetéséről rendelkező szabályozás természetesen nem köti semmilyen alakszerűséghez a szerzői jogi védelem keletkezését, hanem csak a szerző számára könnyíti meg – különösen jogvita esetén – szerzői mivoltának bizonyítását. A vélelmet megfelelően alkalmazni kell a szerzői joghoz kapcsolódó jogok jogosultjaira is (vagyis a szomszédos jogi jogosultakra és az adatbázisok előállítóira) védelem alatt álló teljesítményeik tekintetében. Az önkéntes műnyilvántartás célja és rendeltetése tehát az, hogy teljes bizonyító erejű magánokirattal igazolja azt a tényt, hogy az adott mű a nyilvántartásba vétel időpontjában a műjegyzékbe vétel szerinti tartalommal létezett, és elősegítse a szerzőség, valamint a mű azonosíthatóságának bizonyítását. A műjegyzék és a műnyilvántartás adatairól kiállított tanúsítvány tehát sem szerzői jogi, sem a szellemi alkotásra vonatkozó más jogi védelmet nem keletkeztet, csupán bizonyítási eszközként szolgál annak igazolására, hogy a szerző által a sajátjaként nyilvántartásba vett alkotás a tanúsítvány kiállításának napján a tanúsítványhoz hozzáfűzött műpéldány szerinti tartalommal létezett.¹⁶

A műtípusok eltérő sajátosságaira és sebezhetőségére tekintettel, az önkéntes műnyilvántartás is eltérő szerepet játszik az egyes műfajok, műtípusok körében. Különösen hasznos lehet az irodalmi művek egyes fajtáinál (szakirodalmi művek) és a vizuális művek (leginkább az alkalmazott grafika) területén. Audiovizuális alkotások esetében értelemszerűen kisebb a jelentősége a műnyilvántartásnak, hiszen egy komplett, kész és bemutatásra kerülő filmalkotás vagy televíziós műsor esetében nem tekinthető tipikusnak a szerzőség vitatása, ugyanakkor a gyártást megelőző szinopszis, forgatókönyv, irodalmi mű önkéntes műnyilvántartásba vétele hasznos lehet. Különösen egy piacképesnek gondolt és jelentős befektetést igénylő szoftver vagy honlap elsőbbségi vélelmét biztosíthatja az önkéntes műnyilvántartás.

¹⁴ Az SZTNH által az önkéntes műnyilvántartás alapján kiadott igazolást hatósági bizonyítványnak kell tekinteni, amelynek tartalmát – az ellenkező bizonyításáig – mindenki köteles elfogadni.

¹⁵ Magyarországon korábban az ARTISJUS és a FilmJus végzett önkéntes műnyilvántartást. E tevékenységről mindaddig sem az egyesületek alapszabálya, sem pedig külön szabályzata nem rendelkezett, a gyakorlat alakította ki az általuk végzett önkéntes műnyilvántartás rendszerét. 2006. április 15-e után az érintett közös jogkezelőknek is az Szjt.-hez kellett igazítaniuk a gyakorlatukat. Mindazonáltal, a közös jogkezelők által kiállított tanúsítványok immáron nem annyira praktikus eszközök bírósági eljárások esetén.

¹⁶ Kiss Zoltán: A szerzőség vélelmének újraszabályozása. Infokommunikáció és Jog, 3. évf. 13. sz., 2006, p. 81.

tartás, ahogy erre vannak is példák a hazai gyakorlatban. De nemcsak szerzői jog által védett művek, hanem az egyébként iparjogvédelmi oltalomban nem részesülő, önmagukban nem szabadalmaztatható ötletek, elvek, eljárások is műnyilvántartásba vehetők. Ha például egy találmány fejlesztése kezdeti stádiumban van, és még csak az ötlet szintjén tart – azaz nem érte el azt a kidolgozottsági fokot, hogy szabadalmi leírás készülhessen róla – a reménybeli feltaláló leírást készíthet róla, és azt műnyilvántartásba helyezheti. Az erről kiállított tanúsítvány sem keletkeztet azonban semmilyen jogi védelmet, csupán egy nem kötelező „rásegítő” eszköz, amely egy jogvita esetén segíthet eldönteni az elsőbbség kérdését, valamint az ötlet leírásának ebben a formában való felhasználása kapcsán nyújthat segítséget.

A Berni Unió Egylemény értelmében bármely tagállam, így Magyarország állampolgárainak megjelent művei minden más tagállamban ugyanolyan védelemben részesülnek, mint amilyen védelmet az illető állam saját állampolgárainak biztosít. Ettől függetlenül, ha egy magyar szerző más országban szeretné terjeszteni a művét, érdemes fontolóra venni az adott ország saját műnyilvántartásának igénybevételét is. Tipikusan ilyen ország az USA, ahol egyébként az amerikai állampolgárok számára a *copyright register* igénybevétele előfeltétele annak, hogy a szerző a művével kapcsolatban bírósági eljárást indítson.¹⁷

Magyarországon a jogintézmény egyszerűsége és olcsósága (5000 forint művenként) ellenére évente mindössze néhány száz mű kerül nyilvántartásba, szemben az amerikai *copyright register*be bejegyzett évi sok százezer művel. Az amerikai regisztrációk számaránya egy főre vetítve is jóval magasabb mint Magyarországon (legalább hatvanszorosa), azzal együtt is, hogy nem mérhető egymáshoz a két ország területe, nyelvi lefedettsége, gazdasága és kulturális piaca. Bár az évente létrehozott szerzői művek mennyisége nem ismert, valószínűsíthető, hogy a hazai szám adatok a társadalom szellemi tulajdon-védelmi tudatosságának alacsony fokát is tükrözik. A nyilvántartásba vett művek száma azért is alacsonynak tűnik, mivel azok köre, akik azt igénybe vehetik, jóval tágabb a szerzőknél: az SZTNH ugyanis nemcsak természetes személy művészeket, hanem jogi személyeket (cégeket) is bejegyez a nyilvántartásba. Mindez első ránézésére furcsaságnak, másodjára pedig aggályos joggyakorlatnak tűnhet, hiszen az Szjt. is kimondja, hogy a szerzői jog azt illeti, aki a művet megalkotta. A szövegből logikusan az következik, hogy a szerző kizárólag ember lehet, hiszen még a számítógépes program által „komponált” zenemű esetében is van tervezője a szoftvernek, egy jogi személy pedig voltaképpen fikció, a tagoktól elkülönülő, fizikai valóságban nem létező entitás.¹⁸ Az ellentmondást árnyalja az Szjt. 106. § (1) bekezdése, amely kimondja, hogy „szerző alatt érteni kell a szerző jogutódját, illetve a szerzői jog más jogosultját is”. Ez

¹⁷ Az USA Szerzői Jogvédelmi Hivatala (United States Copyright Office) 1870-ben kezdte el regisztrálni a szerzői műveket.

¹⁸ Az már más kérdés, hogy a szerző vagyoni jogai például szoftverek esetében átruházhatók, és szoftverfejlesztők munkakörben megalkotott műveivel kapcsolatban a munkaszerződéseikben tipikusan szerepel az a rendelkezés, hogy szerzői jogukból eredő vagyoni jogosultságaikról a munkáltató javára lemondanak. Önmagában azonban ez nem teszi a programozót munkáltató céget szerzővé.

értelmezhető úgy is, hogy a szerzői jog más jogosultja lehet jogi személy is, hiszen a szerző vagyoni jogait például a szoftveralkotások esetében átruházhatja. Ez azonban egyéb műtípusokra nem vonatkozik, és szoftverek esetében is inkább a „szerzői vagyoni jog jogosultja” kifejezés lenne pontosabb. A műnyilvántartást részletesen szabályozó 26/2010. (XII.28.) KIM rendelet szerint a szerzői jogi védelem hatálya alá tartozó mű, illetve teljesítmény önkéntes műnyilvántartásba vételét a szerző, illetve a szerzői joghoz kapcsolódó jogok jogosultja kérheti az SZTNH-tól. Ha az Sztj. 106. § (1) bekezdése értelmében vett „szerzői jog más jogosultja” (például jogi személy) is szerzőnek minősül, akkor a problémát feloldottuk, viszont még mindig ott a kérdés, hogy a szerzői jog személyhez fűződő jogi részét egyáltalán nem lehet átruházni, a vagyoni jogokat is csak szoftverek esetében, a szerző jogutódjára, illetve örökösére pedig csak a vagyoni jogok szállnak át, ezért még mindig kevésbé tűnik igazolhatónak az, hogy jogi személy kerüljön a műnyilvántartásba mint szerzői jogok jogosultja, azt az esetet kivéve, amikor a jogi személy a szerző jogutódja. Sok tényleges bejegyzés esetében azonban láthatóan nem ez a helyzet. Az Sztj. szerint is azt kell szerzőnek tekinteni, akit a műnyilvántartás ilyenként feltüntet, tehát a törvény nem a szerzői jogok jogosultjéről beszél, hanem konkrétan a szerző személyéről. A műnyilvántartás így a leginkább csak az Sztj. 106. § (1) bekezdése segítségével igazolható hivatali gyakorlat miatt nem feltétlenül bizonyítja azt, hogy ki (volt) a szerző.¹⁹

Felmerül tehát a kérdés, hogy mire szolgál a műnyilvántartás intézménye, mi a funkciója egészen pontosan? Mint láttuk, nem feltétlenül csak az, hogy a szerző személyét bizonyítsa. Amennyiben természetes személy kerül feltüntetésre, akkor a nyilvántartás valóban bizonyítja, hogy ki a szerző, ha viszont jogi személy kerül be, azt jelenthetjük ki, hogy a nyilvántartás bizonyítja a szerzői jog jogosultjának személyét, illetve igazolja, hogy adott időpontban a mű már létezett, és az ahhoz fűződő jogok az adott személyt illeték.

4. Az árva művek felszabadítása

A 21. század elején következett be az a szemléletváltás, amely felerősítette az igényt kulturális hagyatékunknak az új technikák segítségével történő megőrzésére és teljes gazdagságában a közönség elé tárására. A szakértők a problémafeltárás és megoldáskeresés nyomán jutottak el az árva művek („orphan works”) kérdésköréhez, pontosabban ahhoz a ponthoz, hogy az állam, illetve a jogalkotó milyen stratégiai, költségvetési és jogi eszközökkel tudja előmozdítani azoknak a műveknek a hozzáférhetőségét, amelyek – annak okán, hogy szerzőjük ismeretlen vagy ismeretlen helyen tartózkodik – a hagyományos szerzői jogi eszközökkel nem kezelhetők. Az árva művek előfordulása természetszerűleg műfajonként eltérő, ahogy műtípusonként más-más sajátosságok, nehézségek merülnek fel velük kapcsolatban. Különböző becslések léteznek arra nézve, hogy a könyvtári állományokban található – és

¹⁹ Szaniszlai Péter, Kovács Márk: Mire jó az önkéntes műnyilvántartás? Pintz és Társai Szabadalmi, Védjegy és Jogi Iroda: <https://www.jogiforum.hu/blog/2/184>.

digitalizálásra váró – művek mekkora hányada tekinthető árvának: a könyvek körülbelül 20 százaléka tartozhat ebbe a halmazba. Az immobil kulturális örökség digitalizálásának és internetes felhasználásának sürgető igénye nyomán került elfogadásra az Európai Bizottság digitalizálási ajánlása,²⁰ amely javasolja a tagállamok számára, hogy hozzanak létre mechanizmusokat az árva művek felhasználásának megkönnyítésére, illetve támogassák a köztudottan árva művek és a közkinccsbe tartozó művek listáinak elérhetőségét. A másik lökést a mozgóképről szóló 2004. évi II. törvény (a továbbiakban: filmtörvény) alapján létrejött nemzeti filmvagyon jogszerű hasznosítása és a filmek közönséghez való eljuttatása megteremtésének szükségessége adta: számos alkotás felhasználására gyakorlatilag azért nem volt lehetőség, mert a jogosultak ismeretlenek vagy ismeretlen helyen tartózkodnak.

Nemzeti jogunk 2009. február 1-jétől vezette be az ismeretlen vagy ismeretlen helyen tartózkodó szerző alkotása felhasználásának hatósági engedélyezését, az SZTNH-hoz telepítve az eljárás lefolytatását és az engedély kiadását. Ahhoz, hogy egy mű vagy teljesítmény árva műnek minősüljön, az Szt. az általában elvárható gondossággal és jóhiszeműen elvégzett jogosultkutatást írja elő.²¹ Az SZTNH rövid időn belül kidolgozta a kérelem benyújtásához szükséges formanyomtatványt, és közzétette a – címlistából, telefonszámból és elektronikus linkgyűjteményből álló – nyilvános kutatási adatbázist, ezzel is segítve a kérelmezőket és keresőket a kutatásban.

Nem sokkal később került elfogadásra az árva művek egyes megengedett felhasználási módjairól szóló 2012/28/EU európai parlamenti és tanácsi irányelv, amely az árva műveknek egy jól körülhatárolható, szűkebb felhasználói körben és kizárólag a digitalizáláshoz, online hozzáférhetővé tételhez kapcsolódó felhasználását szabályozta.²² Az irányelv közvetlen célja nem a gazdátlan művek piaci jelenlétének erősítése és kereskedelmi forgalmának növelése, hanem annak a lehetőségnek a megteremtése volt, hogy a múzeumi, könyvtári, audiovizuális archívumi gyűjteményekben szereplő olyan művek is digitalizálhatók és interneten hozzáférhetővé tehetők legyenek, amelyek szerzőitől erre azért nem tudnak engedélyt szerezni az intézmények, mert a szerzőik ismeretlenek vagy ismeretlen helyen tartózkodnak. Ennek megfelelően, a NAVA kapcsán már részletezett közintézmények, ideértve a közszolgálati médiaszolgáltatót is – a gondos jogosultkutatás elvégzését és a kutatás eredményének a saját és az európai nyilvántartásban való rögzítését követően – hatósági engedély megszerzése nélkül szabadon felhasználhatja az állománya részét képező árva műveket, míg a kedvezményezett körön kívüli felhasználók, illetve az irányelv hatályán kívüli felhasználási

²⁰ A kulturális anyagok digitalizálásáról és online hozzáférhetővé tételéről, valamint a digitális megőrzésről szóló, 2006. augusztus 24-i 2006/585/EK bizottsági ajánlás.

²¹ A jogosultkutatásnak a jogosult személyének vagy hollétének megállapítása érdekében az árva mű felhasználásának részletes szabályairól szóló 138/2014. (IV. 30.) Korm. rendeletben meghatározott információforrások igénybevételel kell történnie, így például könyvek esetében – többek között – a kötelespéldány-állományokban és az ISBN-adatbázisban is szükséges kutatni. A műtípusonként felsorolt információforrások felkutatása a felhasználás minimális előfeltétele.

²² Az Szt.-be beiktatta a 2013. évi CLIX. törvény, hatályos 2014. október 29-étől.

módok és műtípusok tekintetében továbbra is hatósági engedéllyel biztosítható a jogszerű felhasználás.²³ Az irányelvi körben az árva művek felhasználása meglehetősen korlátozott: kizárólag a művek digitalizálása és a nyilvánosság számára történő online hozzáférhetővé tétele megengedett, feltéve hogy e felhasználások az intézmények közérdekű feladatainak ellátását, különösen gyűjteményeik megőrzését, helyreállítását, vagy éppen művelődési és oktatási célú hozzáférhetőséget szolgálgják.

Jelenleg még nem látható az ismertetett szabályok bevezetésének hatása akár a szerzői jogi környezetre, akár a kedvezményezett intézmények archívumai „elfekvő” állományának digitalizálására és interneten történő hozzáférhetővé tételére. A jogalkotói cél egyértelműen az volt, hogy jogszerű módon elérhetővé váljon az audiovizuális kulturális örökség a lehető legszélesebb nyilvánosság számára, miközben nem tudható, hogy az intézmények vállalni fogják-e az előzetes kutatásra szánt időt, a befektetett munkát és az esetleges anyagi kockázatot. Az ún. „első típusú” árvamű-felhasználási rendszer hazai gyakorlatának tapasztalatai nem túl biztatóak. A szabályozás bevezetésekor az SZTNH évi 500 eljárással kalkulált, ami a 102 500 forint igazgatási szolgáltatási díjjal számolva kb. 50 millió forint/év bevételt hozott volna a hivatalnak. Ehhez képest az SZTNH publikus nyilvántartásából az alábbi adatokra derül fény.²⁴

év	engedélyek száma összesen	zene-művek	prózai művek (pl. kabaré, kuplé)	hang-játék	irodalmi művek	audio-vizuális művek	építészeti művek
2010	15	8	5		1	1	
2011	1				1		
2012	33				33		
2013	17				17		
2014	8				8		
2015	6				6		
2016	10				9		1
2017	19				18	1	
2018	-						
2019	2			1	1		
össz.	111	8	5	1	94	2	1

²³ A rendszer garanciális eleme, hogy az intézmények kötelesek adatbázist vezetni az általuk elvégzett jog-sultkutatásokról és feladatuk az is, hogy ezek eredményeiről, valamint az árva művek általuk megvalósított felhasználásairól és elérhetőségeikről folyamatosan tájékoztassák annak a tagállamnak (esetünkben Magyarországnak) az erre kijelölt hatóságát (Magyarországon az SZTNH-t), amelynek területén működnek.

²⁴ Forrás: https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/2019_11_07_arva_mu_nyilvantartas.xlsx.pdf (utolsó letöltés: 2019. december 30.).

Mint látható, a hagyományos („első típusú”) árvamű-felhasználási rendszerben főként zeneművekre és irodalmi művekre kérték engedélyt nem túl jelentős számban. Ezt a képet tovább árnyalja, hogy a 2010-ben, illetve a 2012-től napjainkig kiadott engedélyek lényegében egy-egy kérelmezőhöz kapcsolódnak.²⁵ Figyelemreméltó és szembetűnő, hogy a régi filmalkotások könnyített felhasználásának szándékával is bevezetett szabályozás égisze alatt ebben a műfajban elvétve nyújtottak be kérelmeket az SZTNH-hoz. Csak remélni lehet, hogy a nemzetközi és hazai adatbázisokkal való kapcsolatok kiépülését követően fellendül a kedvezményezett intézményeket helyzetbe hozó „szabad” felhasználás és az előírt jogosultságkutatás (és ennek nyilvántartása), valamint az ilyen művek bejelentése.²⁶ Mindaddig, amíg ez a jogkövető magatartás nem válik rutinná, attól lehet tartani, hogy az intézmények a könnyebb megoldást választva, jogosultkutatás és hatósági engedélyeztetés nélkül veszik használatba az archívumaikban fellelt árva műveket.

Mindezek tükrében nem beszélhetünk a jogintézmény sikerességéről sem az „első típusú” (valamennyi műtípusra kiterjedő), sem a „második típusú” (meghatározott közintézmények archívumaiban lévő árva művek egyfajta szabad felhasználása) rezsim esetében: a gyakorlatban egyelőre nem működik egyik jogintézmény sem. Mivel a szerzői jogi rendelkezések puhítását – vagyis az árva művek kedvezményezett intézményi körben történő felhasználásának szabadabbá tételét – az irányelv kögens szabályai nem teszik lehetővé, a továbblépésre két irány mutatkozik:

- a jelenlegi árvamű-rezsim gyakorlati alkalmazását ösztönző és támogató mechanizmusok bevezetése,
- az árvamű-irányelv módosításának tagállami kezdeményezése a felhasználási módok szélesítése érdekében.

Ösztönző és támogató mechanizmusok bevezetését az árva művek felhasználásának tetemes hatósági költségei, esetleges jogdíjvonzata, valamint az árva művek felkutatásának és későbbi felhasználásának terhei indokolhatják. A jogosultkutatás különösen jelentős anyagi és időbeli ráfordítással járhat, főként akkor, ha ezeket külföldi adatbázisokban kell lefolytatni. Ezeket a kutatásokat elvégezhetik megfelelő kapcsolatrendszerrel rendelkező intézmények is, viszont ebben az esetben a kérelmezőnek e szervezetek költségeit kell megfizetni. A felhasználókat elriaszthatják ezek az előre nem mérhető többletterhek a jogosultkutatás lefolytatásától és az árva mű hasznosításától. A „második típusú” közszolgálati (tehát nem jövedelemszerzési célú) árvamű-felhasználási rendszerben pedig a digitalizálás és a felhasználáshoz kapcsolódó egyéb kötelezettségek (például indexelés, katalogizálás, helyreállítás)

²⁵ 2010-ben a Neumann János Digitális Könyvtár és Multimédia Központ Nonprofit Kft. (zeneművek tekintetében), 2012-től napjainkig a Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft. (irodalmi művek tekintetében).

²⁶ Kiss Zoltán, Szivi Gabriella: A közszolgálati médiaszolgáltatás és a szellemi tulajdonjogok kapcsolódási pontjai és szabályozási környezete. NMHH Médiatudományi Intézet, Budapest, 2015, p. 211.

miatt zárkoznak el az intézmények az archívumaikban lappangó árva művek felkutatásától és nyilvánosság számára történő hozzáférhetővé tételétől. Mindezekre a problémákra megoldást nyújthatna egy olyan állami pénzalap vagy pályázati forrás, amelyhez a jelzett intézmények célzottan fordulhatnának árva műveik jogosultjainak felkutatása és nyilvánossághoz közvetítése költségeinek csökkentésére vagy megtérítésére.

A másik javasolt irány a közgyűjtemények számára biztosított felhasználási módok szélesítése. A Szjt. csak a kedvezményezett intézmény gyűjteményének a részét képező árva művek egyedi, internetes lehívás útján történő hozzáférhetővé tételét teszi lehetővé. Kétségtelen tény, hogy ez a hozzáférés szélesebb körű, mint a NAVA-pontok „látogatói” számára a művek szabad megjelenítését lehetővé tevő speciális szabad felhasználási esetkör, mégis azt kell mondani, hogy nem elég hatékony, mivel nem tartalmazza az audiovizuális média-szolgáltatás lényegét jelentő felhasználási módot, vagyis a sugárzás jogát. Irodalmi művek és hangfelvételek esetében elegendő lehet a művek lehívás útján történő szabad hozzáférhetővé tétele, de audiovizuális művek esetében ez nem igazán vonzó, és nem is célravezető. Az árva művek esetleges jogosultjainak érdekeit sem csorbítaná számottevően művek sugárzása a „második típusú” árvamű-felhasználási rendszerben, tekintettel arra is, hogy utólagos jelentkezésük esetén díjazásban részesülnek. E kiterjesztés mellett szól az is, hogy az irányelv indokolása sem zárja ki kifejezetten a szélesebb körű nyilvánossághoz közvetítés (sugárzás) lehetőségét, „csupán” az irányelv 6. cikke (1) bekezdésének az árva művek kedvezményezett intézmények általi felhasználásának módjait tartalmazó taxatív (kimerítő) felsorolása.

5. A közszolgálati médiaarchívum újrapozicionálása

A szerzői jogi joganyagon kívüli szerzői jogi típusú szabályozás különleges példája a nemzeti filmvagyon, majd a közszolgálati médiavagyon fogalmára, egyesítésére és felhasználására vonatkozó jogi keretek megteremtése a filmtörvényben és a médiatörvényben.²⁷

A filmtörvény egyik fontos rendelkezése volt azon nemzeti filmalkotások állami tulajdonban tartásának biztosítása, amelyek előállítója a magyar állam (pontosabban állami filmstúdió) volt. Ennek érdekében a nemzeti filmvagyon fogalmát a filmalkotásokon a hatályos és a korábbi szerzői jogi törvények alapján az államot megillető vagyoni jogok összessége alapulvételével határozták meg, és az idetartozó filmalkotások vagyonkezelői jogát térítésmentesen a Magyar Nemzeti Filmarchívum²⁸ részére adták át. Részben ez szolgált mintául a közszolgálati médiavagyon fogalmának meghatározására és felhasználásának (hasznosításának) szabályozására a médiatörvényben.

²⁷ A mozgóképről szóló 2004. évi II. törvény 1. §-ának (5) bekezdése és 35. §-a; a médiaszolgáltatásokról és a tömegkommunikációról 2010. évi CLXXXV. törvény 100. §-a és 203. §-ának 33. pontja.

²⁸ 2012-től Magyar Nemzeti Digitális Archívum és Filmintézet, 2017-től a Magyar Nemzeti Filmalap Közhatalmú Nonprofit Zrt.

A közszolgálati médiarendszer átalakításának keretében, annak részeként 2011. január 1-jétől az eredetileg négy közszolgálati médiaszolgáltató²⁹ vagyonának kezelését, illetve egyes feladatait a Médiaszolgáltatás-támogató és Vagyonkezelő Alap (MTVA) vette át. A médiatörvényben ennek az intézkedésnek kellett megteremteni a szerzői jogi feltételrendszerét oly módon, hogy azon szerzői művek és egyéb teljesítmények, amelyek részben vagy egészben a közszolgálati médiaszolgáltatók tulajdonában voltak (beleértve mindezek hordozóit, valamint a műveken, teljesítményeken fennálló felhasználási jogokat is), engedély- és térítésmentesen az MTVA tulajdonába kerüljenek. A helyzetet az tette bonyolulttá, hogy az MTVA nem jogutódja a közszolgálati médiaszolgáltatóknak, csupán a feladataik és a vagyonuk jelentős része került át az Országgyűlés döntése nyomán, jogszabály útján az MTVA-hoz. A dilemmát csak úgy lehetett feloldani, hogy a közszolgálati médiavagyon fogalmi köre a lehető legszélesebben került meghatározásra, ezáltal biztosítva egyrészt az MTVA teljes körű megszerzését, másrészt a közszolgálati médiaszolgáltatás archív műsor-számokkal történő ellátásának folyamatos biztosítását, több garanciális szerzői jogi feltételnek való egyidejű megfeleléssel. E rendelkezések megjelenésekor ugyanis olyan – a joggyakorlat által később alaptalannak bizonyult – értelmezések is napvilágot láttak, miszerint ezek a szabályok a jogosultak vagyoni jogainak normatív eszközökkel történő államosítását jelentik, ami azzal a veszéllyel fenyeget, hogy a művészek és más jogosultak az elismert jogoknak és jövedelmeknek csak töredékét kapják meg, vagy azokat akár el is veszíthetik.

A közszolgálati médiavagyon közszolgálati médiaszolgáltatás körében történő felhasználása során és eltérő rendelkezés hiányában nem kell alkalmazni az Sztj. azon szabályát, amely szerint a szerzőt megfelelő díjazás illeti meg, ha a munkáltató a felhasználásra másnak engedélyt ad, vagy a művel kapcsolatos vagyoni jogokat másra átruházza. E rendelkezés célja, hogy a közszolgálati médiaszolgáltatás keretében szolgálati műként létrehozott műveket és egyéb teljesítményeket továbbra is engedély- és díjmentesen lehessen felhasználni a közszolgálati médiaszolgáltatás körében. Másként fogalmazva: ne keletkeztesse engedélyezési jogot és díjfizetési kötelezettséget az az új helyzet, hogy a tulajdonossá vált MTVA engedélyezi ingyenesen a közszolgálati médiaszolgáltató számára a nyilvánosságához közvetítést. A jogosultak megnyugtatót célzta az e bekezdéshez fűzött kommentár, amely szerint nem enyésznek el a jogosultak elidegeníthetetlen díjigényei azon felhasználások után, amelyek nem az ingyenes átadásra vonatkoznak.³⁰ Ezek a díjigények: a szerzők magáncélú

²⁹ A négy közszolgálati médiaszolgáltató (a Magyar Rádió Nonprofit Zrt., a Magyar Televízió Nonprofit Zrt., a Duna Televízió Nonprofit Zrt. és a Magyar Távirati Iroda Nonprofit Zrt.) 2015. július 1-jétől Duna Médiaszolgáltató Zártkörűen Működő Nonprofit Részvénytársaság elnevezéssel egyesült, és egyedüli közszolgálati médiaszolgáltatóként folytatja tovább tevékenységét. Az átalakulás kizárólag a társaságok számában, illetve elnevezésében eredményezett változásokat; az új társaság valamennyi, a korábbi négy közszolgálati médiaszolgáltató számára a médiatörvényben biztosított jogot és meghatározott közszolgálati feladatot egyedül gyakorolja, illetve látja el.

³⁰ *Koltay András, Lapszinsky András*: Nagykommentár a Médiatörvényhez. Wolters Kluwer, Budapest, 2014, p. 342.

másolási, egyidejű vezetékes továbbközvetítési, valamint a bérbe-, illetve a haszonkölcsönbe adási jogdíjakból való részesedése.

A médiatörvény 2014. december 31-éig hatályos rendelkezése kimondta, hogy az MTVA vagyonkezelésébe adott, valamint gazdálkodása során egyéb jogcímen szerzett vagyon tulajdonosi jogainak és kötelezettségeinek gyakorlása, a vagyon hasznosítása, megterhelése, a vagyonnal történő gazdálkodás nem tartozik az állami vagyonról szóló törvény hatálya alá. Sajátos ellentmondást keletkeztetett a médiatörvényt követően kihirdetett, a nemzeti vagyonról szóló 2011. évi CXCVI. törvény (Nvtv.), amelynek tárgyi hatálya kiterjed az állam vagy a helyi önkormányzatok kizárólagos tulajdonában álló dolgokra, ami esetünkben magába foglalja az MTVA tulajdonosi joggyakorlása alá tartozó tárgyi eszközöket, a közszolgálati médiavagyont és a NAVA-t is. Az ellentmondás feloldásaként 2015. január 1-jei hatállyal a médiavagyonnal való gazdálkodás speciális szabályai bekerültek a médiatörvénybe azzal, hogy az ún. rábízott (állami tulajdonban álló) vagyonra az Nvtv. szabályai a médiatörvényben rögzített eltéréssel alkalmazandók. Ilyen eltérő szabály mondja, hogy a közszolgálati médiavagyon és a NAVA elidegenítési és terhelési tilalom alatt áll. E tilalom nem akadályozza viszont a közszolgálati médiavagyon egyes elemein fennálló szerzői, szomszédos, illetve felhasználási jogok hasznosítását.

Összefoglalóan ki lehet jelteni, hogy a médiatörvény közszolgálati médiavagyonra és médiaarchívumra vonatkozó eredeti és módosított szabályrendszere azt a célt szolgálja, hogy az MTVA aggálymentesen, további külön engedély- és díjfizetési kötelezettség nélkül legyen jogosult az eredeti jogszerző közszolgálati médiaszolgáltató számára nyilvánosság-hoz közvetítésre átengedni a közszolgálati médiavagyonon fennálló felhasználási jogokat. A „kétpólusú” (Sztj. és médiatörvény) jogszabályi környezet megfelelő, és nincs olyan szabályozási szükséglet akár a jogosulti, akár a felhasználói oldalon, amely jogalkotói beavatkozást igényel a közszolgálati médiaarchívum biztonságosabb és jogilag támadhatatlanabb használata érdekében. Végül, adott esetben alkalmazhatók lehetnek az Sztj. árva művek engedélyezésére vonatkozó szabályai is, de csak akkor, ha az MTVA vagy a közszolgálati médiaszolgáltató úgy látja, hogy az archívumból felhasználni kívánt mű tekintetében van ismeretlen vagy ismeretlen helyen tartózkodó szerző vagy előadóművész.

6. Rész a pajzson – a reprográfiai jogdíj mértékének limitálása

Szerzői jogunk 2000. szeptember 1-jétől vezette be a nyomtatott formában terjesztett művek magán célú fénymásolása vagy más hasonló módon vagy hordozón történő többszörözése után járó kompenzációt, a reprográfiai jogdíjat. A reprográfiával érintett művek köre könyvekben, folyóiratokban közzétett írásművek, zeneszövegek, képzőművészeti alkotások, szakmai és tudományos tanulmányok és ábrázolások, vagyis a betűvel, grafikával, fényképpel kifejezett nyomtatott művek. Az Sztj. a díjfizetésre kötelezettek két csoportját ha-

tározza meg: az első körbe a reprográfiára szolgáló készülék³¹ gyártói, illetve importőrei, míg a másodikba a reprográfiára szolgáló készüléket ellenérték fejében üzemeltetők (az ún. *copysshop*-vállalkozások) tartoznak. A nagy felhasználói szervezetek, intézmények (egyetemek, könyvtárak, közigazgatás, nonprofit szektor stb.) csak abban az esetben alanyai ennek a jogdíjfajtának, ha üzletszerű másolást folytatnak.

A könyvként vagy folyóiratként kiadott művek szerzőit és kiadóit megillető jogdíjakat főszabályként a Magyar Reprográfiai Szövetség (RSZ) állapítja meg. Az Sztj. azt is kimondja, hogy a díj megállapításakor figyelembe kell venni különösen a készülék használati módját, teljesítményét, az ellenérték fejében történő üzemeltetés esetében pedig a működés helyét is. Ez a törvényi szabály a kötelezettek második csoportjára jól alkalmazható, míg az első csoportra már kevésbé, éppúgy mint a nemzetközileg elfogadott ún. 10 százalékos elv adaptálása. Eszerint, ha a bevétel egésze szerzői jogilag védett művek felhasználásával kapcsolatos, a bevétel 10 százalékát kell fizetni, kevesebb védett repertoár használatánál arányosan kevesebbet. A készülékek gyártási és importálási fázisában ugyanakkor még nem ismert, nem tudható, hogy mennyi lesz a gépeken a védett művek másolási aránya. Ebből következően az RSZ a készülékek teljesítményét (konkrétan a percenként készíthető másolatok számát) vette alapul a gyártói és importőri reprográfiai jogdíj mértékének meghatározásánál, ami hozzávetőlegesen elérte, megközelítette a készülékek bekerülési árának 10 százalékát. Ehhez képest az Sztj. 2005. évi módosítása – túllépve a magyar szerzői jog hagyományain és elvein – példa nélkül álló módon a közös jogkezelő szervezet díjmegállapításánál felső korlátot állapított meg: a reprográfiai díj mértéke legfeljebb a reprográfiára szolgáló készülék gyártói kibocsátási árának 2 százaléka, illetve külföldön gyártott készülék esetében pedig legfeljebb a jogszabály szerinti vám alapjának 2 százaléka.³² Ez a minden kétséget kizáróan az informatikai lobbij nyomására elfogadott rendelkezés lényegében „kőbe véste” a készülékgyártói reprográfiai díj mértékét, és megágyazott a szerzői jogokat gyengítő, a közös jogkezelő szervezetek díjmegállapítási jogkörét és pozícióját csorbító későbbi intézkedéseknek.

7. Jogdíjbevételek közösségi célra történő felhasználása

L. Simon László, az Országgyűlés Kulturális Bizottságának akkori elnöke az Sztj. 2013. évi módosítását követő parlamenti sajtótájékoztatón kiállt az üreshordozói (CD, DVD, pendrive stb.) és a reprográfiai jogdíjak 25 százalékának, valamint kulturális támogatásaik túlnyomó részének a közös jogkezelő szervezetektől a Nemzeti Kulturális Alaphoz (NKA)

³¹ A reprográfiára szolgáló készülékek körének meghatározásáról szóló 158/2000. (IX. 13.) Korm. rendeletet a Belföldi Termékosztályozás (BTO) alapulvételével termékszám és ITJ-szám szerint sorolja fel a reprográfiára szolgáló berendezéseket, vagyis az elektrosztatikai elven működő másológépet és minden egyéb (pl. termikus elven működő, kontakt) másológépet, az irodai sokszorosítógépeket, valamint a nyomtatókat és az összetett gépeket (multifunkcionális berendezéseket).

³² Gyertyánfy Péter (szerk.): Nagykomentár a szerzői jogi törvényhez. Wolters Kluwer, Budapest, 2014, p. 103.

történő átirányítása mellett. Az NKA alelnöki posztját is betöltő képviselő azzal érvelt, hogy az NKA hatékonyabb és olcsóbb, mint az ARTISJUS, így jobban szolgálja a művészek érdekeit. Szerinte az, hogy az üreshordozó-díj 75 százaléka az ARTISJUS-nál marad, összhangban van az uniós joggal, és az NKA újonnan felálló kollégiumain keresztül maguk a művészek dönthetnek majd a pénz sorsáról.

Az elfogadott normaszöveg úgy fogalmaz, hogy a magánmásolási és a reprográfiai díjakból származó – indokolt kezelési költséggel csökkentett – bevétel 25 százalékát a jogosultak érdekében kulturális célokra kell felhasználni. A közös jogkezelő szervezet az NKA számára történő átadással teljesíti ezt az előírást. Továbbá a közös jogkezelő köteles az ismeretlen vagy ismeretlen helyen tartózkodó jogosultnak járó, ki nem fizethetőnek minősülő (fel nem osztható) jogdíjbevétele 90 százalékát kulturális célokra az éves beszámoló elfogadását követő 60 napon belül az NKA számára átadni. Az NKA a közös jogkezelő szervezettől átvett összeget az NKA-ról szóló törvényben foglalt támogatási célokra használja fel az adott összeget átadó közös jogkezelő szervezet által képviselt jogosulti csoportok javára. A közös jogkezelő csak a fennmaradó 10 százalékot fordíthatja – vezető szervének vagy az általa e célra létrehozott jogi személy (célszerűen alapítvány) döntése nyomán – szociális vagy kulturális célokra, de ezt is „címkézetten”: támogatási politikájának összhangban kell állnia az NKA-ról szóló törvényben meghatározott támogatási célokkal. Ez a törvényi szabályozás ugyanakkor több szakértő álláspontja szerint mind alkotmányossági szempontból, mind az uniós kötelezettségek betartása szempontjából aggályos lehet, mivel a tulajdonhoz fűződő jogot sérti, hogy a közös jogkezelő legfőbb szervének nincs valódi rendelkezési joga: csak az állami költségvetésbe be nem fizetett jogdíjhányad felett nyújthat szociális támogatást tagjainak. Ugyancsak problémás, hogy semmilyen szabály nem biztosítja a szerzők és egyéb jogosultak részvételét az NKA konkrét támogatási döntéseinek meghozatalában. Uniós szabály ilyen jellegű kulturális célú elvonásról nem rendelkezik, és hasonló rendelkezést a szociális-kulturális célú támogatásokra a közös jogkezelési irányelv³³ sem tartalmaz. Az irányelv (28) preambulumbekkezdése ezzel kapcsolatban éppen azt mondja ki, hogy szociális, kulturális vagy oktatási célú levonáshoz a közös jogkezelő szervezet tagjainak döntése szükséges. Csak azokban az esetekben megengedett a nemzeti jog alapján történő bármely, nem az irányelvben szabályozott levonás, ha ezek összhangban vannak az uniós joggal.

Az Európai Bíróság C-521/11. számú ügyben hozott ítélete³⁴ is azt az elvet erősíti meg, hogy a jogosultak intézményeinek való átadás és a támogatásokhoz való diszkriminációmentes hozzáférés a feltétele annak, hogy a kulturális célú felhasználás összhangban álljon az uniós joggal. A törvény a magánmásolási és a reprográfiai jogdíjak esetében ugyan előír-

³³ A szerzői és szomszédos jogokra vonatkozó közös jogkezelésről és a zeneművek belső piacon történő online felhasználásának több területre kiterjedő hatályú engedélyezéséről szóló (2014. február 26.) 2014/26/EU európai parlamenti és tanácsi irányelv.

³⁴ Amazon.com International Sales Inc. és társai kontra AustroMechana Gesellschaft zur Wahrnehmung mechanischmusikalischer Urheberrechte Gesellschaft mbH.

ja, hogy az NKA az adott jogdíjjal érintett jogosulti csoportok javára használja fel az átvett összegeket, de arra vonatkozóan nem találunk előírást, hogy ezek a jogosultak – vagy közös jogkezelőjük – olyan mértékű szavazati joggal rendelkezzenek a támogatási döntések meghozatalában, ami igazodik jogdíjrészesedési arányukhoz.³⁵

Mindezeket tovább terhelte, hogy az NKA-nak 2017-ig nem volt olyan szakkollégiuma, amely egy jelentős jogosulti csoport, a filmek alkotói vagy előállítói számára kulturális célú pályázatot írt volna ki. A sérelmes helyzet orvoslása érdekében a filmeseket tömörítő FilmJus beperelte az NKA-t; az ügy harmadfokon a Kúria ítéletével zárult, amely kimondta, hogy az NKA köteles a FilmJus-nak visszafizetni az átadott összeget annak kamataival együtt. Ettől függetlenül 2014 februárjában alkotmányjogi panasz is benyújtásra került az Sztj. tárgyalt rendelkezései alaptörvény-ellenességének megállapítását és megsemmisítését kérve az Alkotmánybíróságtól. Az indítványozó legfőbb érve szerint a támadott rendelkezések „indokoltság nélkül határozzák meg a szociális, kulturális célra felhasználható összegek arányát, megtiltják, hogy a bevételek (magánmásolási díjak) meghatározott hányada felosztható legyen a jogosultak között, tulajdonképpen – rendelkezési joguk elvonásával – kisajátítást valósítanak meg az NKA javára azonnali kártalanítás nélkül, ezzel sértik tulajdonhoz való jogukat.” Az Alkotmánybíróság 3299/2014. (XI.21.) számú AB határozatában az alkotmányjogi panaszt részben visszautasította, részben elutasította. Indokolásában az Alkotmánybíróság egyfelől megállapította, hogy önmagában az, hogy az elvont pénzüsszegek újrafelosztása milyen elvek és milyen mechanizmusok mentén történik, nincs alkotmányos összefüggésben az NKA részére történő átadási kötelezettséggel. Az a tény, hogy a közös jogkezelők által preferált célok nem egyeznek meg teljes mértékben az NKA-törvényben meghatározott támogatási célokkal, nem áll közvetlen érdemi összefüggésben sem a tulajdonhoz való joggal, sem pedig a jogbiztonsággal. Másfelől az Alkotmánybíróság úgy ítélte meg, hogy a közös jogkezelő szervezetek által befizetendő összeg közfeladat (a kultúra támogatása) finanszírozására szolgál, speciális jellemzői alapján járulékjellegű közteher, amely közvetve a járulékokra vonatkozó szabályozáson belül helyezkedik el, és közvetlenül a központi költségvetés bevételei közé tartozik, annak szerves része. Ennek okán az alkotmányossági vizsgálat közvetve a központi költségvetésről szóló törvény vizsgálatát eredményezné, ami a hatáskörkorlátozó szabály³⁶ értelmében kizárt. Mindezekre tekintettel az Alkotmánybíróság

³⁵ Gyertyánfy: i. m. (32), p. 311.

³⁶ 37 cikk (4) bek. Mindaddig, amíg az államadósság a teljes hazai össztermék felét meghaladja, az Alkotmánybíróság a 24. cikk (2) bekezdés b)–e) pontjában foglalt hatáskörében a központi költségvetésről, a központi költségvetés végrehajtásáról, a központi adónemekről, az illetékekről és járulékokról, a vámmokról, valamint a helyi adók központi feltételeiről szóló törvények Alaptörvénnyel való összhangját kizárólag az élethez és az emberi méltósághoz való joggal, a személyes adatok védelméhez való joggal, a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságához való joggal vagy a magyar állampolgársághoz kapcsolódó jogokkal összefüggésben vizsgálhatja felül, és ezek sérelme miatt semmisítheti meg. Az Alkotmánybíróság az e tárgykörbe tartozó törvényeket is korlátozás nélkül jogosult megsemmisíteni, ha a törvény megalkotására és kihirdetésére vonatkozó, az Alaptörvényben foglalt eljárási követelmények nem teljesültek.

az indítvánnyal támadott jogszabályok alkotmányossági vizsgálatát nem folytathatta le, és az alkotmányjogi panaszt visszautasította.

Mára a helyzet annyiban konszolidálódott, hogy az emberi erőforrások minisztere (mint az NKA mindenkori elnöke) az érintett jogosulti csoportokat „lefedő” szakkollégiumok pályázati keretét a közös jogkezelő szervezeteik által befizetett összeggel évről évre megemeli. Ettől függetlenül az is fontos lenne, ha nagyobb nyilvánosságot kapna a közös jogkezelőktől befolyt díjösszegek és hasznosulásuk módjának közzététele.

8. Az építészeti alkotásokra vonatkozó szerzői jogi szabályozás reformja

Első alkalommal 2016-ban készült kormányelőterjesztés a szerzői jogi védelem alatt álló építészeti alkotások hazai hasznosíthatóságával kapcsolatosan felmerülő kérdések rendezéséről. A területen jelentkező probléma az volt, hogy az építészeti alkotások szerzői jogi értelemben vett felhasználása – különösen azok valamilyen okból szükségessé váló átépítése, bővítése esetén – gyakran gyakorlati nehézségekbe ütközött. A jelenlegi közhasználatú épületállomány jelentős része ugyanis a rendszerváltozást megelőző időszakban működő állami tervezőintézetek alkalmazottai által létrehozott építészeti alkotás, ahol felmerül a szerzői vagyoni jogok állami tulajdonlásának kérdése. Nem volt delegálva egyetlen állami szervhez sem az állami tulajdonú tervdokumentációkhoz kapcsolódó vagyoni jogok tekintetében a rendelkezési jog gyakorlása. A rendezési elképzelések között szerepelt az államot megillető építészeti művekhez kapcsolódó szerzői jogok tekintetében a rendelkezési jogokat gyakorló (állami) vagyongazdálkodó szervezet kijelölése, amellyel lehetővé válik az idetartozó tervdokumentációk megfelelő hasznosítása. A többször átdolgozott előterjesztés végül 2018 decemberében került elfogadásra, és 2019. január 1-jén lépett hatályba.

A rendezés két pilléren nyugszik: az egyik az Sztj., a másik az épített környezet alakításáról és védelméről szóló 1997. évi LXXVIII. törvény (Étv.) módosítása. A törvénymódosítás fő célja annak egyértelművé tétele volt, hogy az állami vagy önkormányzati (tanácsi) tulajdonú tervezővállalatokban létrehozott építészeti és mérnöki alkotások szerzői vagyoni jogai (maga a nemzeti tervvagyon) nem a céget privatizáló jogutódokat, hanem a nemzeti vagyon részeként a magyar államot illeti meg, amennyiben azokat a privatizációs szerződéssel az állam nem adta át.³⁷ A nemzeti tervvagyonnak minősülő építészeti-műszaki dokumentációk folyamatos gyűjtése, megőrzése, vagyongazdálkodása állami feladat, amelyet az Étv. a Lechner Tudásközpont Nonprofit Kft.-re (LTK) ruházott. Ez a társaság rendelkezik ugyanis a szükséges tudással és gyakorlattal, amely lehetővé teszi, hogy a nemzeti tervvagyon

³⁷ Nemzeti tervvagyon: az építészeti alkotásoknak az állam és az önkormányzat tulajdonába tartozó építészeti-műszaki dokumentációi – a honvédelmi, katonai, valamint nemzetbiztonsági célú és rendeltetésű építményeket érintő építészeti-műszaki dokumentációk kivételével –, valamint az azok vonatkozásában az államot és az önkormányzatot a mindenkori szerzői jogi szabályozás alapján megillető szerzői vagyoni jogok. (Évtv. 2. § 41. pontja)

gyon körébe tartozó építészeti-műszaki dokumentációk szerzőinek nyilvántartása és a dokumentációk kezelése naprakész és elérhető legyen.³⁸ Fontos hangsúlyozni, hogy az LTK által vezetett nem közhiteles nyilvántartás nem előfeltétele sem a szerzői jogok létezésének, sem azok gyakorlásának. Feladata elsődlegesen az esetleges felhasználások esetén a jogosult megtalálása és az engedélykérés megkönnyítése. A törvénymódosítás továbbá szerzőségi védelmet állított fel, rögzítve, hogy az ellenkező bizonyításig valamely építészeti alkotás esetében azt kell szerzőnek tekinteni, aki a szerzői jogi nyilvántartásban szerzőként szerepel. Ennek megfelelően egy épület átépítése, terv átdolgozása esetén a nyilvántartásban szerzőként megjelölt személytől szükséges felhasználási engedélyt kérni.³⁹

Ha a szerző személye nem állapítható meg, és a jogok nem tartoznak a nemzeti terv-vagyon körébe, az árva művek felhasználására vonatkozó szabályozás kreatív kiegészítése teremti meg a lehetőséget az építészeti alkotások átépítésére. Az új rendelkezés szerint árva műnek minősülő építészeti alkotások esetén – amennyiben az épület tulajdonosa terjeszti elő a felhasználás iránti kérelmet – az SZTNH engedélye az építészeti alkotás átdolgozására is kiterjed. Emellett az engedély indokolt esetben kérelemre egy alkalommal az eredeti engedély időtartamával, de legfeljebb öt évvel meghosszabbítható, mivel az építészeti alkotás tervének átdolgozásától az épület megvalósításáig hosszú idő telhet el, amelyre a jelenlegi ötéves felhasználási időkorlát nem feltétlenül elegendő. Egyes vélemények szerint ezzel az egyoldalú megoldással megtörik az árva művekkel kapcsolatos engedélyezési szisztéma eddigi logikája. Ennek feloldása lehetne hasonló szabályozás bevezetése más műtípusok esetében is, mivel elvi szinten nem csak árva építészeti alkotások hasznosítása képzelhető el átdolgozással.⁴⁰ Mások pedig arra hívták fel a figyelmet, hogy az árvamű-minősítés megdőlhet, ha a szerző jelentkezik, bizonyítja szerzőségét, és kezdeményezi a felhasználási engedély visszavonását. Mindez meghiúsíthatja az építészeti alkotások átépítését.

A rendezés fontos eleme végül egy új szabad felhasználási eset bevezetése, amely lehetővé teszi az épület rekonstrukciója érdekében épület, rajz vagy épületterv formájában megjelenő művészeti alkotás engedély és díjfizetés nélküli többszörözését, valamint a nyilvánosság számára történő hozzáférhetővé tételét. A szabad felhasználási eset célhoz kötött: kizárólag az épület helyreállítása érdekében kerülhet rá sor, és csak többszörözésre vonatkozhat. Az Sztj. tisztázza a helyreállítás fogalmát is, amely az újjáépítést, valamint az építészeti alkotás rendeltetészerű és biztonságos használatra alkalmassá tétele érdekében végzett felújítási tevékenységet jelenti az építmény, építményrész eredeti építészeti kialakításának megtartása

³⁸ A LTK által vezetett szerzői jogi nyilvántartás (adatkezelés) időtartamával kapcsolatban a törvény rögzíti, hogy arra határidő nélkül kerülhet sor, tekintettel arra, hogy így a védelmi idő lejártát követően is a nyilvántartásból megismerhető lesz az az információ, hogy a védelmi idő mikor járt le, illetve megállapítható, hogy a szerzőt ettől függetlenül is megillető jogok (pl. a név feltüntetésének joga) kit illetnek.

³⁹ Annak, aki szerzői vagyoni jogainak megszerzését hitelt érdemlően (pl. szerződéssel) bizonyítja, az általános szabályok szerinti díjak és jogok érvényesítésére van lehetősége – akár középület esetén is.

⁴⁰ Mezei Péter: Reform előtt az építészeti szerzői jog. Szerzői jog a 21. században: <https://copy21.com/2017/09/reform-elott-az-epiteszeti-szerzoi-jog/>.

mellett. E szabály beiktatásának indokoltságát több, hasonló tárgykörben született bírósági döntés is alátámasztja.⁴¹

Senki nem vitathatja, hogy a rendszerváltást megelőzően állami keretek között munkaviszonyban készült építészeti tervek egységes kezelésének megteremtése közérdek, továbbá azokra a tervekre kizárólag az állam szerezhette vagyoni jogot. A cél is helyeselhető: a Nemzeti Tervvagyon felállításával legyen egyértelmű, mely épületekre és azok terveire vonatkozóan gyakorolhatja egy állami szerv a vagyoni jogokat. Ez rendkívül sok építkezést felgyorsíthat. A jövő dönti el, hogy a gyakorlat is visszaigazolja-e majd ennek a – nemzeti filmvagyon és a közszolgálati médiavagyon jogi és fizikai megteremtéséhez hasonló – megoldásnak a helyességét és életképességét.

9. Az állami feladatok és a végrehajtásukért felelős szervek változásai

Az áttekintés lezárásaként érdemes bemutatni, hogy a vizsgált időszakban miként alakult át, változott a szerzői jog kormányzati szervezeti rendszere, aminek során egyre inkább elvesztette jelentőségét és súlyát a kulturális tárca, ezzel párhuzamosan meghatározó tényezővé vált a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala (SZTNH).

Az idetartozó állami feladatokat két csoportba sorolhatjuk: az egyik a szerzői joggal összefüggő jogalkotási és bizonyos igazgatási jellegű feladatkör, a másik a közös jogkezelő szervezetek – hatósági ellenőrzés szabályainak megfelelő – felügyelete, ideértve díjszabásaik jóváhagyását is. Jelen írás terjedelmi okokból nem térhet ki a felügyelet valamennyi tartalmi elemére és annak változásaira, csupán az ebben részt vevő állami szereplők személyének bővülésére, illetve átrendeződésére.

Az Szjt. hatálybalépéséig a feladat meghatározó és megkerülhetetlen képviselője a mindenkor kulturális tárca volt, amely egyszemélyben felügyelte a közös jogkezelési tevékenységet, a díjszabásokat, és komoly ráhatása volt a szerzői jogi jogalkotásra is. Ez utóbbi elsőhelyi felelőse ugyanakkor mind abban az időben, mind a későbbiekben a jogalkotásért felelős Igazságügyi Minisztérium. Az első jelentős fordulat az Szjt. 1999. szeptember 1-jei hatálybalépését követően következett be: az SZTNH (2010-ig Magyar Szabadalmi Hivatal) a szellemi tulajdon-joggal összefüggő jogalkotásba és a nemzetközi együttműködésbe történő bevonása mellett véleményezési jogot kapott a díjszabások tekintetében, továbbá az akkor már egyesületként működő ARTISJUS-tól átvette az SZJSZT adminisztrációs feladatait. A díjszabások jóváhagyása 2010-ig a kultúráért felelős miniszter hatásköre maradt azzal, hogy – az SZTNH elnöke mellett – a jelentős felhasználóktól és érdekvédelmi szer-

⁴¹ Lásd pl. BDT2010. 2329. Az építmény tulajdonosát megilleti az a jog, hogy a tulajdonában álló épületet átépítse, ennek során külső megjelenését, építészeti kialakítását, rendeltetését módosítsa vagy azt elbontsa. A tulajdonos használati jogának rendeltetésszerű gyakorlásához kapcsolódó átépítés nem eredményezheti a tervező szerzői jogainak sérelmét. A tervező szerzői joga szempontjából a felhasználó hasznosítási jogosultságait érdekköszeméréssel kell mérlegelni.

vezeteitől, valamint a magánmásolási és a reprográfiai jogdíj tekintetében az informatikáért felelős minisztertől előzetes véleményt kellett kérnie. Jóllehet a felsorolt állami szervek csak a díjszabások szerzői jogi jogszabályoknak való megfelelését vizsgálhatták/vizsgálhatják, a felhasználói szervezetek és az őket képviselő minisztériumok kiemelt helyzetbe hozása egyre nehezebbé és konfliktusosabbá tette a díjszabások egyeztetési szakaszát és elfogadását. Ez a folyamat 2010-ben tetőzött be, amikor a közös jogkezelés felügyeleti rendszerének átalakítása nyomán a kulturális minisztertől az igazságügyért felelős miniszterhez került a díjszabások jóváhagyása, mindössze véleményezési jogot hagyva az előbbinél.

2011. január 1-jétől a közös jogkezelő egyesületek nyilvántartása és felügyelete az SZTNH hatáskörébe került a tevékenység feletti állami kontroll hatékonyabb gyakorlása céljából. Mivel az SZTNH saját bevételből gazdálkodó kormányhivatal, a jogalkotó felügyeleti díj bevezetésével gondoskodott a közös jogkezelés felügyeletével kapcsolatos feladatok ellátásának fedezetéről, amelynek mértéke a közös jogkezelő szervezetek éves nettó díjbevételének 0,3 százaléka lett.⁴² A hazai szabályozástól nem idegen a felügyeleti díj és a felügyeleti bírság intézménye (ilyen például a médiaszolgáltatók által kötelezően fizetendő médiaszolgáltatási díj), csupán az vet fel kérdéseket, hogy ezek az elvonások közhasznú, közcélú tevékenységet folytató egyesületeket érintenek, mely szervezetek bevételei kizárólagosan a képviselt jogosultakat illetik meg. Emellett a 2011-től hatályos Sztj.-módosítás és az ezt kiegészítő kormányrendelet⁴³ tovább bővítette a felügyeleti jog gyakorlásának eljárási szabályait és tartalmi elemeit, és szigorodtak a nyilvántartásba vétel feltételei is. Mindezekkel a felügyeletre vonatkozó részletszabályozás elérte, sőt meghaladta azt a követelményszintet, amit a közös jogkezelési irányelv írt elő a tagállamoknak. Ennek okán az irányelv rendelkezéseinek külön törvénybe (Kjkt.) történő átültetésekor nem volt szükség a hazai szabályozás átfogó reformjára ezen a területen.⁴⁴

A 2016. július 28-ától hatályos Kjkt. legfőbb újdonsága a több tagállam területére kiterjedő hatályú felhasználási engedélyeket adó közös jogkezelő szervezetre és a független jogkezelő szervezetre vonatkozó szabályok megalkotása volt. Egynél több EGT-állam területére kiterjedő (multiterritoriális) engedély kizárólag zeneművek online felhasználására adható, és a kérelmezőnek a közös jogkezelő szervezetek számára egyébként előírt feltételeken túlmutató követelményeknek is meg kell felelnie. A független jogkezelő szervezet pedig olyan szervezet, amely céljaként vagy fő tevékenységeként szerzői jogot vagy kapcsolódó jogot kezel több jogosult érdekében és közös javára erre vonatkozó törvény, szerződés vagy egyéb

⁴² A felügyeleti díj mértékét a szervezetek becsült bevételi adatai (évi kb. 15 milliárd forint) alapulvételével kalkulálták, így annak éves összege 45 millió forintra becsülhető, ami a hazai szabályozásból ismert hasonló felügyeleti díjak kulcsaihoz viszonyítva alacsonynak számít, és kizárólag a feladat ellátásához szükséges és indokolt költségek megtérülését hivatott biztosítani.

⁴³ 307/2011. (XII. 23.) Korm. rendelet a közös jogkezelő szervezetek nyilvántartására, felügyeletére, felügyeleti díjára, valamint e szervezetek nyilvántartásával, felügyeletével és díjszabásának jóváhagyásával kapcsolatos eljárásokban az elektronikus úton történő kapcsolattartásra vonatkozó részletes szabályokról.

⁴⁴ 2016. évi XCIII. törvény a közös jogkezeléssel kapcsolatos szabályokat a szerzői jogok és a szerzői joghoz kapcsolódó jogok közös kezeléséről (Kjkt.).

jogviszony alapján, továbbá nem áll a jogosultak tulajdonában vagy ellenőrzése alatt, és nyereségszerzési céllal működik. Ezt az Sztj.-től korábban idegen formát az irányelv azért vezette be, hogy a közös jogkezeléstől szervezetileg elkülönült és a jogosultaktól független, alapvetően profitorientált jogkezelési (praktikusan inkább ügynöki, ügynökségi) tevékenységet végző szervezetekre is – meghatározott eltérésekkel – a közös jogkezelő szervezetekre irányadó előírások vonatkozzanak. Multiterritoriális engedély kiadására több alkalommal került sor, míg független jogkezelő szervezetként két szervezetet vett nyilvántartásba az SZTNH egy-egy felhasználási mód tekintetében.⁴⁵ Ez utóbbi jogintézmény sikerességét, életképességét szintén a jövő fogja igazolni...

10. Egyeztetőtestület feladat nélkül

Az egyeztetőtestületet az 1999. évi Sztj. hozta létre, megalkotásakor még kizárólag az egyidejű változatlan vezetékes (kábeltévés) továbbközvetítéssel kapcsolatban a jogosultak, illetve közös jogkezelő szervezetük és a továbbközvetítést végző szervezet között a díjazásra és a felhasználás egyéb feltételeire vonatkozó viták feloldása céljából.⁴⁶

A jogalkotó azóta háromszor is bővítette a testület személyi és tárgyi hatályát. 2004. május 1-jétől a műszaki intézkedések megkerülésével szembeni védelem és az egyes szabad felhasználások esetleges ütközése esetén a jogosultak és a törvényben meghatározott szabad felhasználások kedvezményezettjei között nyílt a lehetőség a viták peren kívüli rendezésére, a 2012. január 1-jétől hatályos törvénymódosítás pedig a jogosultak és a felhasználók közötti intézményes mediációt szélesíti annak kimondásával, hogy bármelyik fél egyoldalúan az egyeztetőtestülethez fordulhat. Korábban erre csak a felek közös megegyezése alapján volt lehetőség. Végül az Sztj. 2016. július 28-ától hatályos módosítása tovább bővítette az egyeztetőtestület igénybevételének lehetőségét a közös jogkezelő szervezetek, a közös jogkezelő szervezetek tagjai, a jogosultak vagy a felhasználók között a közös jogkezeléssel összefüggésben felmerülő minden egyéb jogvitával.

Az intézményes szerzői jogi mediáció lehető legszélesebbre nyitása ellenére a mai napig egyetlen esetben sem járt el ez a fórum. Felvetődik a kérdés, hogy ennek oka a felek közötti szembenállásban, a testület eljárásának relatíve magas díjában⁴⁷ vagy más okban keresendő. A kérdésre csak teoretikus válasz adható, mivel a törésvonalak ma már nem annyira a szerzői jogosultak, illetve közös jogkezelő szervezeteik és a felhasználók között húzódnak.

⁴⁵ Ezek: a CloudCasting Kft. üzletek és egyéb zenefelhasználók, illetve vendéglátóhelyek és szálláshelyek számára a zeneművek nem színpadi nyilvános előadásának engedélyezésére és az MPLC Magyarország Kft. filmalkotások nyilvános előadással történő felhasználásának engedélyezésére.

⁴⁶ Az egyeztetőtestület eljárására a választottbíráskodásról szóló 1994. évi LXXI. törvény II. fejezetében foglalt eljárás rendelkezéseit kell megfelelően alkalmazni. Az egyetlen lényeges megkötés, hogy az egyeztetőtestület tagjait az SZJSZT tagjai közül kell kiválasztani. Tagjai száma csak páratlan számban határozható meg, megállapodás hiányában ez három.

⁴⁷ Az egyeztetőtestület eljárásának alapdíja az SZJSZT szakértői alapdíjának (180 000 forint+áfa) a kétszerese.

Az itt jelentkező konfliktusok rendezésére azonban nem rendelkezik hatáskörrel az egyeztetőtestület. Eljárásának kötelezővé tételére – akár egyes szenzitív felhasználási módok tekintetében – a jogintézmény önkéntes jellege miatt nincs lehetőség.

Zárógondolatok

Nem állítható, hogy a jelen írásban tárgyalt témák mindegyikének jelentős hatása van (vagy lesz) a szerzői jog előtt álló kihívásokra, az ágazat jövőjének kijelölésére.

A kodifikátorokat jelenleg főként az Európai Unió szerzői jogi reformcsomagjának átültetése, míg a közös jogkezelő szervezeteket leginkább saját szerepük megőrzése, az ingyenes tartalomszolgáltatások semlegesítése és a jogosultak számára bevételt teremtő új piaci modellek meghonosításának lehetőségei foglalkoztatják.⁴⁸

A szakértők többsége egyetért azzal, hogy az Sztj. jól sikerült jogszabály, amit a jogharmonizáció miatti számtalan módosítás és a szerzői jogtól testidegen „külső beavatkozások” ellenére is érdemes, sőt szükséges megtartani. Az Sztj. – minden hibája ellenére – kellően figyelembe veszi, hogy a szerzői jog olyan kulturális jogi szakágazat, amelynek nagy gazdasági jelentősége van. Gyertyánfy Péter szerint az Sztj. elég erős híd ma is, hogy azon át-dübörögjön a megnövekedett kulturális-gazdasági forgalom.⁴⁹ A szemléletes hasonlatnál maradva, 2019–2020 fordulóján a kérdés leginkább az: ha drámaian és visszavonhatatlanul felborul az egyensúly a szerzők és más jogosultak, valamint a felhasználók és a széles közönség érdekei között, nem rendülnek-e meg még jobban az Sztj. ingatag tartópillérei, és nem épülnek-e fel új hidak (értve ez alatt új szereplőket, üzleti formákat, jogintézményeket) a kulturális és egyéb tartalmak átvezetésére? Még továbbmenve, lesznek-e még alkotók, és készülnek-e új művek a szerzői jog hagyományos keretei között, és fennmaradnak-e az ezeket közvetítő hidak (hídpénzről nem is beszélve), vagy a forgalom – és annak minden hozadéka – teljesen áttevődik a virtuális térre? Nagy László halhatatlan versét parafrázálva: ki viszi át fogában tartva a Tartalmat a túlsó partra?

⁴⁸ Az ingyenes tartalomszolgáltatások következtében jelentkező bevételkiesés (a szakirodalomban használt kifejezéssel: értékhiány vagy value gap) magyarázata, hogy a YouTube és társai ingyenesen, reklámokért cserébe teszik hozzáférhetővé a teljes tartalmat, miközben elenyésző jogdíjat fizetnek ezek után a kiadóknak. Ahhoz, hogy egy streamingszolgáltató versenyben tudjon maradni, neki is ingyenes, tehát reklámokból szponzorált modellt is kell biztosítania a közönségnek. Ez a modell azonban nem fenntartható, elsősorban azért, mert a streamingszolgáltatók nem képesek olyan sales-hálózatot üzemeltetni, mint amilyen például a Youtube rendelkezik, ezért nem tudják értékesíteni a reklámokat. A probléma gyökere: amíg a YouTube ingyenesen teszi a tartalmakat elérhetővé, az általa megfizetett jogdíj össze sem vethető a streamingszolgáltatók által a kiadóknak fizetett díjakkal.

⁴⁹ Gyertyánfy: i. m. (4), p. 469.